

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

УДК 331

О. О. ВОЛОШАНОВСЬКА

Хмельницька районна рада

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розвиток соціальної сфери та всієї соціальної політики нашої держави відбувається зі значними труднощами. Україна є однією з небагатьох країн із перехідною економікою, яка не провела масштабної пенсійної реформи, хоча потреба її здійснення назріла вже дуже давно.

Development of social sphere and all social policy of our state takes place with considerable difficulties. Ukraine is one of not many countries with a transitional economy which did not conduct scale pension reform, although the necessity of its realization came to a head already in year one.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійне страхування, пенсійна реформа.

Вступ

Основним показником ефективності економічної та соціальної політики держави є високий рівень життя населення. Для порівняння рівня життя можна використати декілька показників, однак всі вони свідчать про невисокий рівень добробуту у нашій країні. Так, за рейтингом глобального добробуту дослідницького інституту Legatum Institute у 2008 р. Україна опинилася на 68 місці серед 104 країн світу. Із європейських країн нижче опинилися лише Білорусь (78) та Молдова (83) [1, с. 212]. Найважливішим джерелом підвищення рівня добробуту в Україні має стати зростання заробітної плати та завершення реформи пенсійної системи.

Основний розділ

За період державної незалежності, а особливо останнім часом, вітчизняна наука приділяла суттєву увагу питанням пенсійного страхування та вирішенню проблем реформування пенсійної системи. Проблеми пенсійного забезпечення населення України, зокрема в аспекті погіршення демографічної структури населення та її впливу на соціальне забезпечення досліджують багато вчених, зокрема Е. Лібанова, В. Яценко, О. Макарова, О. Позняк, Г. Старенко, І. Рябов, В. Шишкін та інші. Однак, і сьогодні проблеми державного управління процесом реформування пенсійної системи в Україні продовжують залишатися актуальними та потребують подальших досліджень.

Найпершим чинником, який потрібно брати до уваги під час розгляду проблеми реформування пенсійної системи, є демографічна ситуація. Зараз в Україні близько 14 млн пенсіонерів. І хоча ця цифра залишається стабільною впродовж останніх 15 років, однак, зважаючи на зменшення чисельності населення, частка пенсіонерів стрімко зростає. Якщо у 1959 р. особи старші 60 років становили всього 10 % населення, то у 2001 р. цей показник збільшився до 21 %, а в 2050 р., за прогнозами Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, досягне 32 %. Уже тепер, за даними Інституту демографії, на 100 платників пенсійних внесків припадає 86,2 пенсіонера, а в 2026 р. їхня чисельність зрівняється [1, с. 214]. У 2050 р. на 100 працівників припадатиме 142 пенсіонера [2, с.79].

Ще однією важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є стрімке зростання видатків Пенсійного фонду України у відсотках до ВВП. Так, у 2003 році на пенсії було спрямовано 9,2% ВВП, у 2004 р. – 11,4 %, у 2005 р. пенсійні видатки становили 15,3 % ВВП [2, с.79], у 2009 році – 18,0% ВВП [3].

Старіння населення та стрімке зростання видатків Пенсійного фонду призводять до значних проблем для пенсійної системи України. Україна відстає від країн пострадянського простору у проведенні пенсійних реформ і створенні адекватної до ринкових умов системи соціального захисту громадян, які втратили працездатність. З початку національної пенсійної реформи в 2004 р. більшість проблем залишаються невирішеними, а саме:

- Зберігається низький розмір пенсій переважної більшості пенсіонерів і нерівні умови пенсійного забезпечення. Пенсія 55% пенсіонерів не перевищує 800 грн, а їх частка в загальній сумі видатків на виплату пенсій складає усього 38 %. Разом з тим 12 % пенсіонерів з порівняно високими пенсіями (понад 1500 грн) одержують 28 % від загального обсягу місячних видатків на виплату пенсій. Тільки 3,2 тис. пенсіонерів одержують дійсно високі пенсії (понад 10000 грн), з них третину складають особи, які мають видатні заслуги перед Батьківщиною (Герої України) [3]; не секрет, що пенсії окремих депутатів та колишніх членів уряду сягають 20 тисяч грн [4].

- Пенсійні видатки зростають випереджальними темпами порівняно з можливостями економіки щодо їх забезпечення: питома вага пенсійних видатків у ВВП в Україні – одна з найвищих у світі й має тенденцію до збільшення. У кризовому 2009 р. цей показник досяг 18,0 % ВВП, при цьому трансферти з держбюджету склали майже 40 % доходів Пенсійного фонду, тоді як середній рівень державних видатків на пенсії в країнах Організації економічного співтовариства та розвитку у 2005 році становив 7% від ВВП.

Високі пенсійні зобов'язання відволікають ресурси економіки від цілей розвитку, ставлять під загрозу виконання державою своїх функцій [3].

- Фактична кількість платників внесків є набагато меншою, ніж кількість працездатних, а кількість пенсіонерів – більшою, ніж кількість осіб у непрацездатному віці. У 2009 році на 100 осіб, які сплачували пенсійні внески, припадало 88 осіб, які отримували пенсію [5, с.8]. Вже нині на 10 осіб працездатного віку припадає 4 особи пенсійного віку. Ця ситуація ускладнюється поширенням неформальної зайнятості, внаслідок чого лише 75% загальної кількості зайнятого населення сплачують пенсійні внески [6, с.18].

В основі згаданих вище проблем є такі ключові причини:

- Пенсійний вік жінок на 5 років нижчий, ніж у чоловіків, що є однією з причин низького розміру їхніх пенсій, а також суперечить гендерній рівності з трудових і соціальних прав; Україна має найменший пенсійний вік у світі: 60 років – для чоловіків та 55 – для жінок. Українські жінки на пенсії перебувають у середньому 25 років, в той же час британки – 23 роки, німкені – 21, польки – 22, американки – 18. У країнах ОЕСР мінімальний стандарт пенсійного віку для чоловіків і жінок уже є або незабаром буде 25 років. У процесі збільшення пенсійного віку перебувають Австрія, Німеччина, Угорщина, Італія, Японія, Корея, Португалія, Туреччина, Великобританія. Причому в Данії, Німеччині, Норвегії, Великобританії та США пенсійний вік становитиме 67 і більше років [5, с.8]; розмір пенсії жінок становить лише 57% від пенсії чоловіків [7, с.207].

- Численні пенсійні пільги за професійною й соціальною ознаками ставлять під сумнів справедливість пенсійної системи.

- Низький рівень залучення населення до пенсійного страхування: внески сплачують тільки 3/4 зайнятих або понад половини населення працездатного віку. Внаслідок високого рівня тінізації зайнятості й доходів майже третина застрахованих осіб сплачує пенсійні внески із зарплати, що не перевищує мінімальну [3]. Багато говориться про необхідність залучення в українську економіку інвестицій із-за кордону. Але ж, приймаючи рішення про розміщення своїх коштів, кожен підприємець, за інших однакових умов, порівнює величину пенсійних внесків — 33,2% фонду оплати праці в нашій країні зі, скажімо, 16% — у Польщі, 19,5% — у Чеській Республіці чи 8,75% — у Хорватії. Наймані працівники вважають, що їх несправедливо обдирають, оскільки сьогодні — через високі пенсійні відрахування — їм платять маленьку зарплату, а завтра, попри ці високі відрахування, платитимуть маленьку пенсію [8].

- Недостатня диверсифікованість механізмів пенсійного забезпечення. В Україні повною мірою функціонує лише солідарний рівень пенсійного страхування, тоді як впровадження II рівня (обов'язкової накопичувальної системи) постійно відкладається, розвиток добровільного пенсійного забезпечення обмежується нерозвиненістю фондового ринку, низьким рівнем доходів і недовірою населення до фінансових інститутів.

Говорячи про діючу пенсійну систему нашої країни, слід насамперед підкреслити її соціальну несправедливість і фінансову вразливість. Навіть, якщо вдасться мінімізувати безробіття, тобто знизити його з нинішніх 12% (за методологією Міжнародної організації праці) до близьких до природної норми 4–5%, а також практично викоринити всі наявні пільги і забезпечити дуже високий рівень сплати пенсійних внесків, без підвищення пенсійного віку кардинально поліпшити ситуацію в рамках лише солідарної системи не видається можливим [8]. Солідарна система дуже уразлива з погляду зростання навантаження на платників внесків, а тому в далекосяжній перспективі фінансово нестійка, тому неминуче доведеться обирати між підвищенням ставок пенсійних внесків, зниженням пенсій, рецидивами заборгованості з їх виплати чи скороченням непенсійних витрат бюджету (на освіту, охорону здоров'я тощо).

З цією проблемою зіткнулися практично всі країни світу, і обумовлена вона спільною причиною — старінням населення через різке зниження народжуваності 40–50 років тому. Окрім вже згаданого підвищення пенсійного віку, запроваджуються інші системи пенсійного забезпечення, яким властиві інші ризики. Йдеться про побудову багаторівневої системи пенсійного забезпечення, що складається з трьох компонентів: солідарного, обов'язкового накопичувального і додаткового, або добровільного накопичувального [8].

Варто зазначити, що внески до пенсійної системи в усіх країнах роблять приблизно порівну роботодавці і наймані працівники. Перехід до такої паритетної сплати, як свідчить досвід Польщі, дає яскраво виражений соціальний ефект. Коли внески практично повністю сплачує роботодавець (із сьогоднішньої найпоширенішої в Україні ставки в 35,5% найманий працівник сплачує лише 2%), застраховані погано уявляють зв'язок їхніх власних відрахувань із майбутньою пенсією [8].

Оскільки накопичувальна система — і другий, і третій рівні — існує лише за рахунок перерозподілу споживання протягом життя однієї й тієї ж людини і в принципі не припускає перерозподілу від одних людей до інших, автоматично розв'язуються практично всі проблеми, обумовлені соціальною несправедливістю. Суми, накопичені на індивідуальних пенсійних рахунках, є власністю застрахованих і в разі передчасної смерті успадковуються в чинному порядку, а не залишаються у спільному «казанні». Немає і не може бути жодних обмежень максимальної величини пенсій — скільки відклав, стільки й одержав, а також фінансування пільг, наданих одним прошарком суспільства за рахунок інших, — усі професійні пільги оплачують відповідні професійні пенсійні фонди. Оскільки значну частину коштів у такі фонди

вносить роботодавець, у нього з'являються серйозні стимули впроваджувати нові технології, що дозволяють значно скоротити застосування робочої сили у шкідливих для здоров'я умовах, чим, власне, і мотивується призначення дострокових пенсій.

Якщо багаторівневу систему буде створено і вона нормально запрацює, це дозволить нарешті покласти край такому ганебному явищу, як бідність старих, які все життя чесно створювали національне багатство. Істотного підвищення доходів пенсіонерів і працюючих у рамках солідарної системи досягти неможливо — у кращому разі, можна розраховувати на пенсію у розмірі 38—40% заробітку. Ще 25—30% можуть бути забезпечені виключно шляхом накопичення коштів на індивідуальних рахунках, їх інвестування й отримання відповідного інвестиційного доходу [8].

Висновки

Отже, метою реформи пенсійної системи є посилення соціального захисту осіб, які втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи.

Для цього необхідно вирішити такі завдання:

- стабілізувати солідарну пенсійну систему;
- запровадити загальнообов'язкове накопичувальне страхування і розвивати добровільне накопичувальне пенсійне страхування;
- поліпшити адміністрування пенсійної системи.

Для стабілізації солідарної пенсійної системи необхідно здійснити наступне:

- Підвищити мінімальну тривалість страхового стажу для одержання пенсії за віком з поточних 5 до 15 років, що і передбачено проектом Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [9].

- Вирівняти пенсійний вік для жінок і чоловіків (поступово з кроком 0,5 року протягом 10 років).

- Наблизити пенсійний вік до європейських стандартів (65 років) для учасників II рівня пенсійної системи (особи, яким у момент запровадження накопичувального року виповниться не більше 35 років) [10, с.14-15]. Підвищення пенсійного віку планується здійснювати двома шляхами. Перший — це поступове вирівнювання пенсійного віку жінок і чоловіків Другий напрямок пенсійної реформи стосується тих, хто увійде в другий рівень накопичувальної пенсійної системи на дату впровадження 2-го рівня (до кінця 2012 року). Ці громадяни виходитимуть на пенсію у 65 років [10, ст.37]. Слід сказати, що запровадження другого рівня у 2012 році є досить сумнівним, оскільки проектом Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» передбачено, що перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду запроваджуватиметься, починаючи з року, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду [9].

- Стимулювати більш пізній вихід на пенсію шляхом підвищення нормативної тривалості стажу з 20/25 років до 30/35 років з одночасним збільшенням коефіцієнта обліку кожного року наднормативного стажу або кожного року відтермінування виходу на пенсію.

- Звільнити солідарну систему від невластивих для неї виплат (дострокові й пільгові пенсії).

- Обмежити максимальний розмір пенсій, що виплачуються з солідарної системи й/або за рахунок коштів державного бюджету.

- Здійснювати виплату пенсій за віком для всіх пенсіонерів, які працюють, у розмірах, визначених Законом про обов'язкове пенсійне страхування.

- Поступово перерозподіляти частку внеску на пенсійне страхування від роботодавця до працівника;

- Визначити умови участі самозайнятих осіб у соціальному страхуванні, відокремлення внеску на соціальне страхування від єдиного податку.

- Створити рівні умови індексації пенсій незалежно від закону, за яким призначена пенсія.

- Скорочення пільг щодо дострокового виходу на пенсію й зі сплати внесків.

Для введення й розвитку накопичувальних складових пенсійної системи необхідні:

- уточнення умов запровадження II рівня (у т.ч. розміру внеску, оцінювання величини одного року стажу в солідарній системі для учасників дворівневої системи тощо);

- передання Пенсійному фонду України функцій збирання й адміністрування коштів II рівня пенсійної системи, введення системи єдиних пенсійних рахунків;

- забезпечення можливості залучення приватних компаній для управління активами й спрямування внесків II рівня до недержавних пенсійних фондів за бажанням і вибором застрахованих осіб;

- забезпечення виплат дострокових (підвищених) пенсій для особливих категорій професій, пов'язаних з ризиком для життя, за рахунок запровадження корпоративних (професійних) пенсійних схем;

- диверсифікованість схем приватного недержавного пенсійного страхування.

У 2012–2014 роках планується забезпечити розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Окрім змін у солідарній системі, протягом 2012–2014 років мають бути завершені підготовчі заходи із запровадження обов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування, тобто введення II рівня. З початку запровадження II рівня пенсійної системи застрахована особа зможе самостійно обирати недержавні пенсійні фонди для сплати страхових внесків, збір яких здійснюватиме Пенсійний фонд. Щоб накопичені кошти надійно зберігалися, були захищені від ризиків і успішно інвестувалися, буде удосконалено

законодавство з питань недержавного пенсійного забезпечення з урахуванням світового досвіду.

Отже, подальше реформування системи пенсійного страхування, спираючись на вже досягнуті результати, повинно бути сконцентроване на формуванні цілісної системи напрямів, форм і методів пенсійного страхування та усунення суперечностей, які виникли на попередньому етапі. Внаслідок цього повинні досягатися основні цілі соціальної політики та створюватися єдність економічних та соціальних умов для забезпечення як соціальної стабільності, так і розвитку національної економіки.

Саме тому у 2010 році Комітет з економічних реформ при Президенті України схвалив Програму економічних реформ на 2010–2014 рр., в якій окремий розділ присвячений реформі системи пенсійного страхування. Крім того, з метою комплексного реформування пенсійної системи України, у 2010 році Кабінетом Міністрів України розроблено проект Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» №7455 та у грудні 2010 року даний проект винесено на обговорення громадськості. Планується, що у квітні-травні 2011 року, врахувавши зауваження громадськості, у тому числі зауваження фахівців Пенсійного фонду України, даний проект буде винесено на розгляд Верховної Ради України.

Література

1. Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-техн. праць. – К., 2009. – Вип. 19.7. – 219 с.
2. Створення фінансового простору для економічного зростання: огляд державних фінансів України : звіт № 36671 / Світовий банк. – 2006. – 185 с.
3. Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентноспроможна економіка, ефективна держава» // Вісник Пенсійного фонду України. – К., 2010. – № 6.
4. Цирфа Г. Пенсійна система сьогодні і завтра / Г. Цирфа // Дзеркало тижня. – 2008. – № 1.
5. Свенчіцкі М. Виправлення пенсійної системи / М. Свенчіцкі // Дзеркало тижня. – 2010. – № 17.
6. Біліна О. Для стабільності реформи / О. Біліна // Вісник Пенсійного фонду України. – К., 2010. – № 7.
7. Україна в 2005–2009 роках: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : [моногр. / за заг. ред. Ю.Г. Рубана]. – К. : НІСД, 2009. – 756 с.
8. Лібанова Е. Чи потрібна Україні пенсійна реформа: спроба неополітизованого аналізу / Е. Лібанова // Дзеркало тижня. – 07.09.2010.
9. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи [Електронний ресурс] : проект Закону України № 7455. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
10. Гузик Т. Пенсійна реформа сьогодні: від А до Я / Т. Гузик // Вісник Пенсійного фонду України. – К., 2010. – № 5.

Надійшла 16.04.2011

УДК 380.22

О. Л. ДАНИК

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
Краснодонський факультет інженерії та менеджменту

АКТИВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті виявлені особливості інтеграції промислового потенціалу України в систему світового господарства, а також наданий теоретичний аналіз механізму реалізації процесів формування перспективних напрямків розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

We can find in this clause the features of integration of industrial potential of Ukraine in system of a global economy, and also given theoretical analysis of the mechanism of realization of processes of formation of perspective directions of development of foreign economic relations.

Ключові слова: ринкова економіка, промисловий потенціал, інтеграція, трансформація, інтернаціоналізація світової економіки, глобалізація, інтенсифікація, міжнародний маркетинг.

Вступ. Процес формування промислового потенціалу України і діалектика його взаємодії із системою світового господарства є нагальною проблемою сьогодення, яка є предметом обговорювання на різних рівнях та в різноманітних сферах світового суспільства. За таких обставини неабиякого значення набуває дослідження проблеми активізації процесу формування перспективних напрямків розвитку промислового потенціалу України в умовах ринкової економіки, вирішення якої потребує наукових узагальнень, синтезу існуючих теорій і концепцій та їх адаптації до потреб і реалій економіки України. Дана